

University of Groningen

De gezondheidszorg in de Noord-Nederlandse koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid tussen 1818 en 1859

Roelfsema-van der Wissel, Hermine Gertrude

IMPORTANT NOTE: You are advised to consult the publisher's version (publisher's PDF) if you wish to cite from it. Please check the document version below.

Document Version

Publisher's PDF, also known as Version of record

Publication date:

2006

[Link to publication in University of Groningen/UMCG research database](#)

Citation for published version (APA):

Roelfsema-van der Wissel, H. G. (2006). *De gezondheidszorg in de Noord-Nederlandse koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid tussen 1818 en 1859*. s.n.

Copyright

Other than for strictly personal use, it is not permitted to download or to forward/distribute the text or part of it without the consent of the author(s) and/or copyright holder(s), unless the work is under an open content license (like Creative Commons).

The publication may also be distributed here under the terms of Article 25fa of the Dutch Copyright Act, indicated by the "Taverne" license. More information can be found on the University of Groningen website: <https://www.rug.nl/library/open-access/self-archiving-pure/taverne-amendment>.

Take-down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

Downloaded from the University of Groningen/UMCG research database (Pure): <http://www.rug.nl/research/portal>. For technical reasons the number of authors shown on this cover page is limited to 10 maximum.

De opvang van doofstommen

In de wezengestichten was in verhouding met de overige invaliden het aantal doofstomme kinderen gering en bedroeg maar een enkele. Sommige van deze wezen en kinderen van kolonisten werden opgenomen in het Instituut voor Doofstommen in Groningen. Daarmee kwamen ze in een omgeving terecht, die in meerdere opzichten afweek van de omstandigheden, die ze in de koloniën gewend waren geweest¹. In 1790 had de Waalse predikant Henri Daniël Guyot deze instelling opgericht met als doel om doofstomme kinderen door middel van onderwijs, godsdienstige vorming, het aanleren van teken- of gebarentaal en het volgen van een beroepsopleiding een onafhankelijke positie in de samenleving te verschaffen. In de jaren 1820 tot 1850 bood het instituut jaarlijks opvang aan 150 tot 160 kinderen, die er doorgaans zeven jaar verbleven. Aanvankelijk werden alle doofstomme kinderen in de leeftijd van acht tot zestien jaar geaccepteerd. Daarbij werden nauwelijks voorwaarden gesteld aan een geldelijke bijdrage, aan de gezondheid of aan de verstandelijke vermogens. Omdat de laatstgenoemde factoren van te grote invloed bleken te zijn op het percentage geslaagde kwekelingen, werden de toelatingseisen in 1834 verhoogd. Voortaan werden er alleen leerlingen aangenomen, in de leeftijd van negen tot vijftien jaar, die gezond van lichaam en geest waren en die tegen pokken waren gevaccineerd en hiervan het bewijs konden tonen. Dankzij ruime financiële bijdragen van een groot aantal begunstigers, waaronder de koninklijke familie, kon het doofstommeninstituut beschikken over uitstekende behuizing, voldoende en gediplomeerd personeel en een goed geldelijke gezondheidszorg.

Het doofstommeninstituut bestond uit een drietal gebouwen of kosthuizen, waarin jongens, meisjes en Joodse kinderen afzonderlijk waren ondergebracht. De dagelijkse verzorging was in handen van een echtpaar, dat werd bijgestaan door een ziekenmoeder en door huishoudelijk personeel. Naast de gebruikelijke woon- en slaapzalen bevatten deze gebouwen onder meer een badkamer, keukens, een ziekenkamer en verschillende klaslokalen. Het blijft overigens een vraag of er van de genoemde badkamer intensief gebruik werd gemaakt. Evenals in de koloniën van de Maatschappij van Weldadigheid werd er wat betreft persoonlijke hygiëne sterk de nadruk gelegd op de uiterlijke verzorging, dat wil zeggen op de conditie van de kleding. Er werden jaarlijks prijzen uitgereikt aan die kwekelingen, die het beste op hun kleren hadden gepast.

Naast het gebruikelijke en het specifieke dovenonderwijs hadden de leerlingen de mogelijkheid om een vak te leren, waarvoor ze in werkplaatsen in de stad werden geplaatst. Hierbij kon worden gekozen uit een grote verscheidenheid aan beroepen. Jongens hadden de keuze uit vakken als timmerman, schrijnwerker, stoeldraaier, wagenmaker, blokmaker, kuiper, zadelmaker, zeilmaker, verver, mandenmaker, broodbakker, borstelmaker, letterzetter en glazenmaker. De keuze van de meisjes beperkte zich

tot het beroep van schoonmaakster, naaister of verfster. Het is opmerkelijk, dat er ook aandacht werd besteed aan kunstzinnige vorming zoals muziek en tekenen. Vanaf 1822 kregen de jongens tekenles, waarbij gebruik werd gemaakt van gipsen beelden. Na 1844 werden ze zelfs kosteloos op de Academie Minerva toegelaten om er lessen te volgen in de beeldende kunst, de bouwkunde en de toegepaste werktuig- en zeevaartkunde. Vier jaren later benoemde het instituut een architect om de toekomstige timmerlieden en schrijnwerkers bouwkundig tekenen te geven. De jongste meisjes leerden in de voorbereidingsklas breien en stoppen. In de hogere klassen konden ze zich bekwalen in naaien en fraaie handwerken. Voor deze vorm van onderwijs waren er twee leraressen beschikbaar.

Aan de gezondheid van de kwekelingen werd veel aandacht geschonken, wat alleen al blijkt uit de wijze waarop de ziektegevallen in de jaarverslagen worden beschreven. Het aantal sterfgevallen was gering en bedroeg hoogstens vijf kinderen per jaar. Het geneeskundig toezicht was goed geregeld. Het instituut kon te allen tijde een beroep doen op een medicinae doctor, een heelmeester en een tandmeester. De medicinae doctor bezocht als gestichtsgeneesheer de drie kosthuizen eens in de veertien dagen om alle kinderen na te kijken. In bijzondere gevallen kon advies worden ingewonnen van professoren, die aan de Groningse universiteit waren verbonden. Op hun aanraden werden de kwekelingen tijdens het heersen van de cholera in 1832 en 1833 in afzondering gehouden. Leerlingen, die met vakantie naar Amsterdam gingen, werden tijdens deze reis door de gestichtsgeneesheer begeleid en bij terugkomst eerst enige tijd buiten de stad in quarantaine gehouden. Deze maatregelen droegen er toe bij, dat geen van de 161 kwekelingen met cholera werd besmet en deze gunstige uitslag herhaalde zich in 1849 tijdens de tweede cholera-epidemie. Ook in andere gevallen werd het risico van een eventuele besmetting zoveel mogelijk voorkomen. Daarom werd in 1834 een meisje, dat bij aankomst hoofdzeer bleek te hebben, onmiddellijk naar het Stadsziekenhuis verwezen. Ze mocht pas terugkomen, wanneer ze geheel van deze aandoening genezen zou zijn.

Dat alle mogelijkheden werden benut om het welzijn van de doofstomme kinderen te bevorderen, bleek in 1827. Guyot wilde al lange tijd een operatie laten uitvoeren, die het gehoor kon verbeteren. Deze ingreep bestond uit het perforeren van het trommelvlies en was in 1819 voor het eerst in Parijs toegepast. Hij had er met de hoogleeraren P. Bakker en P. Hendriksz over gesproken, maar dit onderhoud had geen gevolg

afb.20 Guyot (rechts) had de gebarentaal geleerd van de Parijse abt De l'Épée

gehad. In 1827 liet de administrateur voor het armwezen namens de koning echter weten, dat Zijne Majesteit wenste, dat deze operatie bij de kwekelingen zou worden uitgevoerd. Alvorens tot deze ingreep over te kunnen gaan, werd Hendriksz naar Brussel gestuurd om informatie in te winnen en om het benodigde instrument op te halen. De operatie werd door Hendriksz uitgevoerd en aanvankelijk leek het gehoor bij een gedeelte van de kinderen verbeterd te zijn. Twee jaren later moest echter worden toegegeven, dat de behandeling niets had opgeleverd en dat deze voortaan niet meer zou worden toegepast.

Het voorgaande maakt duidelijk, dat de omstandigheden in het doofstommeninstituut ten opzichte van die in de wezengestichten in Veenhuizen ideaal kon worden genoemd. Doordat bij de opname leeftijdsgrenzen werden gehanteerd, bleef het aantal kwekelingen beperkt en was het mogelijk om aan elk kind voldoende aandacht te schenken. Dankzij de ruime financiële middelen kon het instituut beschikken over goed geoutilleerde behuizingen. Naast het gebruikelijke onderwijs, dat op doven was afgestemd, werd de kinderen de gelegenheid geboden om hun talenten in creatief en vaktechnisch opzicht te ontwikkelen. Ook de beroepskeuze was veel breder en praktischer dan die in de koloniën van de Maatschappij, waar het merendeel van de wezen tewerkgesteld werd in de fabriek of op het land, waardoor na hun ontslag de kans op het vinden van werk met name in de steden beperkt was. Daarentegen werd de kwekelingen van het doofstommeninstituut een ruime keuze aan stedelijke ambachten geboden. Gezien deze voordelen is het dan ook begrijpelijk, dat doofstomme wezen, die jarenlang in Groningen hadden vertoefd, na terugkomst in de koloniën aanpassingsproblemen kregen. Dit was zeker het geval met Cornelia Garsen. Dit doofstomme meisje was in 1835 na het overlijden van haar moeder als negenjarige wees door het stadsbestuur van Rotterdam naar de Gewone koloniën gezonden en vervolgens vier jaren later in het doofstommeninstituut geplaatst. Na hier negen jaren verbleven te hebben, werd ze in staat geacht om zich zelf te kunnen onderhouden. Ze zou op 1 juli 1848 ontslagen worden en daarom werd de Maatschappij verzocht om haar op die dag uit Groningen op te halen. De PC wees dit verzoek echter af, omdat haar plaats intussen door een andere besteding was ingenomen en voorts vanwege het feit dat ze in oktober 23 jaar zou worden en dus definitief uit de koloniën verwijderd zou worden. De PC adviseerde om de beslissing in deze aan het instituut en het Rotterdamse stadsbestuur over te laten. Kennelijk liep het overleg tussen deze instanties op niets uit, want Cornelia werd op 28 juli uit Groningen opgehaald en naar het tweede gesticht in Veenhuizen gebracht. Hoewel ze in een geschikt gezin werd geplaatst, bleek al spoedig, dat het verschil in levenswijze problemen gaf. Volgens directeur Van Konijnenburg had ze in Groningen gewoonten aangeleerd, die ze eigenlijk weer moest afleren. Anderzijds was hij van oordeel, dat ze gezien haar gunstige en gezonde voorkomen en haar goede omgangsvormen nu eigenlijk beter op haar plaats zou zijn bij de 'beschaafde stand'. Daarom beloofde hij haar, er alles aan te zullen doen, om een passende plek voor haar te vinden. Van Konijnenburg hield zich aan zijn belofte en eind augustus werd Cornelia naar Rotterdam vervoerd, waarvoor f.6.74 aan reiskosten in rekening werd gebracht.²

Dat dergelijke kinderen in een bevoorrechte positie verkeerden, bleek ook uit de wijze, waarop Willem Frederik Gilissen uit Heusden werd gesteund. Deze jongen, die op vierjarige leeftijd doof was geworden, werd in september 1846 als wees in het instituut in Groningen opgenomen. Vermoedelijk bekostigde hij deze opname zelf, aangezien zijn ouders niet onbemiddeld waren geweest. In ieder geval had hij na zijn ontslag uit het instituut in 1855 geen geld meer om schoenmakersgezel in Veenhuizen

te worden. Met goed gevolg diende hij een verzoek om financiële ondersteuning bij de koning in. In september 1856 liet 'J. W. van Stralen als Staatsraad namens Zijne Majesteit' weten, dat Gilissen vijftien gulden zou ontvangen en dat dit geld aan de Maatschappij zou worden overgemaakt³.

In de koloniën van de Maatschappij werden de kinderen in de verschillende sectoren al naar gelang de behoefte tewerkgesteld. Van de 512 wezen, vondelingen en verlaten kinderen in het derde gesticht in Veenhuizen, die arbeidsgeschikt en niet meer leerplichtig waren, werkten er in 1841 226 jongens en 155 meisjes in de landbouw of deden fabrieksarbeid. De overige jongens waren arbeidzaam als zaaloppasser, kok of kokshulp en een enkeling als ondermeester, kantoorklerk of timmerman. Bij de meisjes bestond deze groepering uit wasvrouwen, keukenmeiden, zaal- of ziekenoppassers, reinigsters van kleine kinderen, naaisters en stopsters⁴. Volgens de predikant O.G. Heldring was het ontbreken van specifieke vakopleidingen rampzalig voor de toekomst van deze kinderen en dienden de koloniale werkzaamheden slechts om ze bezig te houden. Dit zou tot gevolg hebben gehad, dat een aanzienlijk deel van de meisjes uiteindelijk in de prostitutie belandde⁵.

Dat de wezen, wanneer ze de ontslagleeftijd hadden bereikt, zonder meer uit de kolonie werden verwijderd, is echter niet het geval geweest. Ze konden niet alleen vier weken verlof krijgen om werk te zoeken, maar er was ook sprake van een ontslagprocedure. Daarbij werd nagegaan, waarom de aanvrager wel of niet ontslagen wilde worden, voor welk beroep hij of zij de juiste vaardigheden bezat en of deze keuze gezien de resultaten op school wel een juiste zou zijn. Maar aangezien de Maatschappij er naar streefde om door middel van ontslagen zoveel mogelijk plaatsen voor nieuwelingen vrij te maken, zal er in de praktijk met deze beoordelingsrapporten waarschijnlijk weinig rekening zijn gehouden⁶.

12.1 Van het doofstommeninstituut naar het wezengesticht

Een uitzonderlijk voorval, dat in het verslag van het instituut voor doofstommen veel aandacht kreeg, vond plaats in 1838. In mei van dat jaar ontving de PC van minister De Kock van Binnenlandse Zaken een brief, waarin om de plaatsing van een verlaten kind in één van de wezengestichten werd verzocht. Aan dit schrijven was een rapport van de hoofddirecteuren van het doofstommeninstituut in Groningen toegevoegd, waarin de levensloop van de betrokkene werd beschreven. Als gevolg van het KB van 13 april 1838 nr. 54 was er bij dit instituut een jongen afgeleverd, waarvan de medicus Charles Guyot, een van de twee zoons die hun vader na zijn dood in 1828 waren opgevolgd, al direct had vermoed dat hij simuleerde. De knaap gaf aan, dat hij van de tongriem was gesneden, maar toen hij onder bedreigingen en met enig geweld zijn tong uitstak, bleek deze volkomen intact te zijn. De daarop volgende dagen werd ook duidelijk, dat zijn gehoor prima was, dat hij uitstekend Hoogduits sprak en deze taal wel kon lezen, maar niet kon schrijven. De jongen beweerde zestien jaar oud te zijn, Johan Bauer te heten en in Denemarken te zijn geboren. Hij was katholiek opgevoed, maar had nooit enig onderwijs van een pastoor genoten. Vanaf zijn vierde jaar had hij samen met zijn moeder, die Catharina zou heten, want een vader had hij niet, een zwervend bestaan geleid. Ongeveer twee jaar geleden waren ze in Amsterdam beland en in die tijd zou hij in de omgeving van deze stad enkele baantjes hebben gehad. Daarna was hij met zijn moeder over de hoofdwegen naar Pruisen getrokken, van waaruit ze ook in de aangrenzende landen hadden rondgezworven. Uiteindelijk waren ze in een grote stad terechtgekomen, waar ze met een groep landverhuizers aan boord waren gegaan van

een Deens schip. Eenmaal in Rotterdam aangekomen lieten ze zich met ongeveer 150 landverhuizers inschepen op een driemaster onder Nederlandse vlag, dat Noord-Amerika als bestemming had. Hij was echter ziek geworden en buiten medeweten van zijn moeder in een sloep gezet. De matroos, die hem op het strand bij Oostvoorne afzette, had verteld, dat de kapitein hem in zee had willen dumpen uit angst voor een besmettelijke ziekte, waarmee het scheepsvolk kon worden aangetast. Eenzaam op het strand achtergelaten, was hij op het idee gekomen, om zich als doofstomme te gedragen, waarmee hij nog meer mededogen zou kunnen opwekken. De gebarentaal, die doven gebruikten, had hij namelijk aan boord van een van de schepen van een doofstomme man van middelbare leeftijd geleerd. Uiteindelijk was hij wegens bedelarij in Brielle opgepakt. Omdat de jongen afgezien van Amsterdam, Rotterdam en Brielle geen enkele plaats of streeknaam had kunnen noemen, werd er aan het waarheidsgehalte van zijn relaas getwijfeld. Vermoedelijk verzweeg hij belangrijke details. Maar zowel zijn droevig verleden als het gemis van familie en bekenden en het feit, dat hij een gunstig voorkomen en een flink postuur bezat en ook over goede geestelijke vermogens beschikte, waren redenen om hem te helpen en tegen verder kwaad te behoeden. Bovendien was de jongen bereid om te werken, hoewel hij echter maar gedeeltelijk in staat zou zijn om in zijn onderhoud te voorzien, omdat hij in Brielle alleen de beginselen van het manden maken had geleerd. Er moest dus naar een passende oplossing worden gezocht, omdat de jongen onmogelijk in het doveninstituut kon blijven en zodoende was de keuze op Veenhuizen gevallen⁷. Zijn verblijf in het eerste gesticht zou echter van korte duur zijn. Toen Johan op zondag 24 juni 1838 naar de katholieke kerk werd gestuurd, zag hij kans om samen met een bestedeling uit Utrecht de benen te nemen, waarna de beide jongens spoorloos verdwenen bleken te zijn.⁸

Noten

1. *Algemeen Verslag van de Jaarlijkse vergadering van Contribuerende leden wegens het Instituut voor Doofstommen, 1820-1850*: in 1831 waren dit bijvoorbeeld Andreas Henroth en Berendina van Nimwegen uit Veenhuizen en in 1834 Dirk van Hoogmoed en Margretha Molenaar uit de Gewone koloniën en Albertus de Jager en Petronella Kentie uit Veenhuizen.
2. RAD, archieven MvW, inv.nr. 614, 4 juli 1848 nr. 8 en inv.nr. 617, 9 augustus nr. 19.
3. Idem, inv.nr. 817, 31 oktober 1855 nr. 20 en inv.nr. 843, 24 september 1856 nr. 15.
4. Idem, inv.nr. 717, 21 januari 1852 nr. 1.
5. Berends, *Arbeid ter disciplinerings*, 87.
6. RAD, archieven MvW, inv.nr. 245, 16 juni 1841 nr. 18, inv.nr. 717, 21 januari 1852 nr. 1.
7. Idem, inv.nr. 195, 28 mei 1838 nr. 4.
8. Idem, inv.nr. 197, 19 juli 1838 nr. 8.